

OBRAZ SLOVENSKÝCH PODUNAJSKÝCH MIEST VO VYBRANÝCH FRANCÚZSKÝCH CESTOPISOCH 19. STOROČIA

PAULA PÍŠOVÁ

PÍŠOVÁ, Paula: *The Image of Towns on Danube in Selected French Travelogues of 19th Century*, 2024, Vol. 6, Issue 2, pp. 34 – 42. DOI: 10.17846/CEV.2024.06.2.34-42.

ABSTRACT: Travel literature, in its complexity, opens itself up to many literary scholarly perspectives of research. This study aims to interpret the image of Slovak Danube cities, namely Pressburg and Komárno, in three selected 19th-century French travelogues. For this purpose, comparatist imagology emerges as the most relevant theoretical starting point. The contribution of the study is the interpretation of specific images of Pressburg and Komárno in contemporary texts, which are still present in the collective consciousness today thanks to their repeated readings.

KEYWORDS: Travelogues. 19th century. Interpretation. Image of the city. French literature.

ÚVOD

Naše súčasné vnímanie niektorých miest závisí prevažne od našej osobnej skúsenosti, ale v prípade nenavštvienených miest je táto predstava budovaná už skôr a jej základ vychádza z mienky ukotvenej v kolektívnej pamäti spoločnosti. V takýchto situáciách sa neraz uchylujeme k preberaniu už vytvoreného, často stereotypne pôsobiaceho, mentálneho obrazu, ktorý sa v širšom kolektívnom vedomí ustálil prostredníctvom jeho opakovaného preberania. Príkladom nech je typizovaná predstava romantického Paríža, sychravého, večne upršaného Londýna či dynamického New Yorku. Je však nutné podotknúť, že pri tvorbe takéhoto stereotypného vnímania určitého mesta (či univerzálnejšieho miesta) dochádza k výraznej redukcii jeho celkového charakteru (Namvar Motlagh 2011, 62 – 67). Ani slovenské mestá, ktoré sú vo svetovom meradle menšie, sa nevyhli ich ustáleným zobrazeniam vznikajúcim v priebehu viacerých storočí. Cieľom tejto štúdie je nahliadnuť do historického procesu tvorby ustáleného obrazu niektorých súčasných slovenských miest, ktoré ležia na povodí Dunaja, prostredníctvom interpretácie troch vybraných francúzskych cestopisov 19. storočia. Pramenný korpus tvoria nasledujúce diela, ktoré uvádzame v chronologickom poradí podľa roku vydania: Noël Marie Victor du Parc Locmaria: *Spomienky monseigneuru vojvodu z Bordeaux z ciest po Taliansku, Nemecku a štátoch Rakúska*¹ (1846); Hippolyte Durand: *Nemecký Dunaj a Južné Nemecko: cesta do Čierneho lesa, Bavorska, Rakúska, Čiech, Uhorska, Benátok a Tirolska* (1863) aj Joseph Reinach: *Cesta do Orientu. Prvé zastávky, Dunaj, Bospor* (1879).

Vďaka svojej tematickej orientácii vstupuje štúdia do už pestrej palety literárnovedných výskumov, ktoré sa venovali výskumu obraznosti slovenských miest či všeobecnejšie Slovenska v cestopisnej literatúre. Vo väčšine prípadov ide o inojazyčné pramenné diela písané v nemeckom,

¹ Keďže neexistujú oficiálne slovenské preklady diel, uvedené slovenské názvy sú autorským prekladom pôvodných francúzskych titulov *Souvenirs des voyages de monseigneur le duc de Bordeaux en Italie, en Allemagne et dans les États de l'Autriche; Le Danube allemand et l'Allemagne du Sud: voyage dans la Forêt-Noire, la Bavière, l'Autriche, la Bohême, la Hongrie, la Vénétie et le Tyrol; Voyage en Orient. Les premières stations, le Danube, le Bosphore*. Z dôvodu lepšej prehľadnosti textu budeme ďalej v štúdiu používať skrátené pracovné názvy: *Spomienky z ciest, Nemecký Dunaj a Cesta do Orientu*.

anglickom, českom, poľskom či maďarskom jazyku.² Množstvo literárnych diel zobrazujúcich Slovensko v spomenutých národných literatúrach je v porovnaní s inonárodnými literatúrami prirodzene väčšie, a to vďaka častejším kultúrnym stykom ich predstaviteľov. Aj preto je reflexia obrazov Slovenska v dielach francúzskej proveniencie ojedinelejším javom, aj keď nie úplne absentujúcim.³ Jedinečnosť a prínos tejto štúdie do už skúmanej problematiky spočíva v práci s pramennými textami, ktoré nie sú známe v domácom, ani v zahraničnom vedeckom prostredí, čím chceme obohatiť slovenský literárnovedný komparatistický priestor.

Cestopisné diela zákonite prinášajú pohľad na navštívené krajiny cez prizmu inakosti, najmä ak sú tieto obrazy späté s ideologickými hodnotami, ako napr. s národnostnou otázkou. Výskum obraznosti v zmysle interpretácie zobrazovania iných/cudzích krajín sa stal predmetom výskumu komparatívnej literatúry, konkrétne jej vednej disciplíny porovnávacej imagológie (Corbineau-Hoffmannová 2008, 122 – 123). Imagológia sa orientuje na výskumnú oblasť obrazov iného (*heteroimage*) a vlastného (*autoimage*) ako ideových predstáv v literárnych dielach (Zelenka 2018, 8). Koliová (2019, 31) dodáva, že pokiaľ *autoimage* predstavuje obraz seba, *heteroimage* obraz iného, tak existuje ešte *metaimage*, „ktorý možno zadať ako presvedčenie či domnienky skupiny ‚svoji/naši‘ o tom, čo si o ‚nás‘ myslia tí ‚cudzí‘“ (ibid.).

Vybraní autori vo svojich dielach opisujú dlhé cesty a mnohé navštívené krajiny, mestá a miesta. V 19. storočí bolo územie súčasného Slovenska ešte stále súčasťou Uhorska a vybraní cestovatelia mali kontakt so (súčasnými) slovenskými podunajskými mestami vďaka paroplavbe po Dunaji, ktorá bola jedným z najtypickejších súdobých spôsobov dopravy (Tancer 2013, 79 – 84). Čas strávený na lodi autori využívali na pozorovanie rieky samotnej, ale rovnako im poskytla možnosť kontemplerovať okolitú krajinu. Podunajsko, ako celá oblasť toku Dunaja v miestach súčasnej slovensko-maďarskej hranice, je zobrazované ako úrodná krajina. Tento obraz vytvárajú opisy rovných plání, na ktorých sa pasie rozný dobytok hasiaci smäd v rieke. Výjav uzatvárajú mlyny a pšeničné polia symbolizujúce bohatú úrodu (Durand 1863, 410; Reinach 1879, 74). Cieľom práce však nie je interpretovať prírodnú krajinu Podunajska, ale najmä obrazy jednotlivých miest, ktoré boli častými zastávkami cestovateľov, resp. sa o nich cestovatelia zmieňovali vo svojich dielach.

Napriek cestovateľskej praxi, v rámci ktorej sa mestá Podunajska nachádzali na trase obvyklej paroplavby (a teda cestovatelia ich nevyhnutne videli) a boli i častými zastávkami (dobrovoľnými

² Vymenovať všetky vedecké diela, ktoré sa venujú tejto tematike, nie je cieľom tejto štúdie, spomenieme teda len niektoré: jedinečným komplexným dielom je v tejto súvislosti monografia Jozefa Tancera *Neviditeľné mesto: Prešporok/Bratislava v cestopisej literatúre* vydaná v roku 2013, v ktorej sa autor venuje síce výhradne obrazu Prešporoku no v širokej palete rôznajazyčných cestopisov. Pozornosť si zaslúži i dielo Marianny Koliovej *Cestopisné obrazy v premenách času: Reprezentácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia* z roku 2019, v ktorej sa autorka orientuje na cestopisnú literatúru nemeckej, českej a slovenskej jazykovej proveniencie, no existujú i mnohé ďalšie.

³ Dôkazom existujúceho záujmu o tento výskum môže byť napr. dizertačný výskum Mariany Gordiakovej s názvom *Cestopisná literatúra o Uhorsku vo frankofónnom diskurze 18. a 19. storočia* (2014), pričom jedna jeho časť je venovaná interpretácii obrazov Prešporoka, banských miest, Komárna a Košíc. Zo zahraničných publikácií uveďme diela *Od exotizmu po modernosť: Storočie francúzskych ciest po Uhorsku (1818 – 1910)* (2018) (orig. názov je *De l'exotisme à la modernité: un siècle des voyages français en Hongrie (1818 – 1910)*) francúzskej autorky Catherine Hore, ktorá, medzi inými, interpretuje aj obraz Dunaja a Slovákov. Z okruhu domácich diel nech je príkladom dielo Kataríny Bednárovej *Bratislava, literárny kaleidoskop* z roku 2019 prezentujúce obraz Bratislavy v 20. storočí (dielo je v origináli písané po francúzsky a pôvodný názov diela je *Bratislava, kaléidoscope littéraire* (2019)). Najaktuálnejším výskumom francúzskych cestopisov s prepojením na Slovensko sa stala kolektívna práca Miroslava Daniša, Stanislavy Moyšovej, Lukáša Rybára a Petry Bachoríkovej pretavená do publikácie *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov* z roku 2022. Dielo predstavuje preklad memoárov baróna so slovenskými koreňmi, ako aj priložené kritické štúdie autorov.

alebo nevyhnutnými, ako pri prestupe na iný parník), predstavujú opisy týchto miest len malé tematické okruhy v kontexte takých obsažných diel, ako sú pramenné cestopisy z korpusu. Dôvodom týchto krátkych, stručných a informačne chudobnejších opisov v cestopisných dielach je fakt, že Podunajsko a jeho mestá nepredstavovali hlavné body, resp. hlavné cieľové destinácie vybraných autorov. Nezaujím cestovateľov o tieto regióny mohol prameniť z viacerých príčin, pričom predpokladáme, že sa pod túto skutočnosť podpísala vysoká miera súdobého všeobecného (ne)poznania Uhorska, pre ktorú boli mnohé uhorské mestá cestovateľom, predovšetkým tým z prvej polovice storočia, neznáme.⁴ Zároveň ide o menšie mestá (rozlohou i počtom obyvateľov), najmä v porovnaní s Viedňou, Pešťou a Budou,⁵ alebo v porovnaní s inými vzdialenejšími a vyhladávanějšími, často exotickjšími mestami ako Belehrad či Bukurešť, ktoré bolo možné počas plavby po Dunaji navštíviť. Nazdávame sa, že svoju úlohu zohrala aj jazyková bariéra, ktorá bola markantná hlavne v prípade po francúzsky hovoriacich cestovateľov, čo možno vidieť aj na prioritnom preberaní nemeckých toponým.

PREŠPOROK

Častou cestovateľskou praktikou plavieb po riekach bolo kontemplovanie miest z dialky, teda z paluby lode, pričom v týchto chvíľach sa mestá autorom javili ako krajinné dominanty, ktoré vyvolávali najrôznejšie dojmy a pocity. V cestopisoch narážame na frekventované opisy situácií, v ktorých boli mestá považované za krásne, obdivuhodné, vyrazajúce dych a priťahujúce pozornosť, kým sa na ne cestovatelia dívali z dialky, ale pri nasledujúcom pohľade zvnútra už obdobnými dojmami nepôsobili. Takúto skúsenosť zaznamenáva Durand pri pohľade na Linec (Durand 1863, 277) a aj Reinach pri pohľade na Zemun, vyjadrujúc túto zmenu vo vnímaní mesta nasledovnou expresívnou myšlienkou: „*Z dialky to je niečo, a zblízka to je nič!*“ (Reinach 1879, 102). Zvyku zobrazovať či kontemplovať mesto z dialky sa nevymyká ani Prešporok, ktorého zobrazovanie od rieky sa stalo v ére cestopisnej malebnosti takmer pravidlom. Začnime našu analýzu teda prednostne obrazom Prešporoka s prioritne vizuálnym zameraním, ktorý sa stal natoľko typickým, že pretrval dodnes.⁶

⁴ Napriek činnej bádateľskej aktivite námorných spoločností Holandska, Anglicka a Francúzska, ktoré „brázdlili vzdialené oceány a spoznávali exotické krajiny Afriky a Pacifiku, bolo Uhorské kráľovstvo“ (Tancer 2013, 25) krajinou ležiacou mimo centra záujmu. Nezaujím cestovateľov pramenil z už vytvoreného povedomia o Uhorsku, ktoré ovplyvnili jednak historické udalosti (turecké vpády, epidémia chole-ry, stavovské povstanie) a jednak k nej prispieval zlý stav ciest, resp. poloha mimo hlavných obchodných ciest (ibid., 25). Súdobá neznalosť o uhorských mestách v prvej polovici 19. storočia je explicitne zaznamenaná v najstaršom pramennom texte grófa Locmariu, v ktorom autor píše: „*Napriek tomu sa princ chystal odísť, aby navštívil rôzne provincie Uhorska a Transylvánie; videl Viedeň, Prahu, Benátky a Miláno, nepoznal ani Pešť, ani Kluž, ani Sibiu*“ (Locmaria 1846, 17).

⁵ Z historického hľadiska bola súčasná Budapešť ešte stále rozdelená na dve autonómne mestá Budu a Pešť, ktoré ležali na protiláhlych brehoch Dunaja. Francúzski autori ich vnímali a opisovali ako dve samostatné mestá, preto sme sa rozhodli v tomto prípade ponechať ich pôvodné nezjednotené názvy. Z rovnakého dôvodu pri interpretácii používame aj dobové pomenovanie súčasnej Bratislavy, ktorá v čase Rakúsko-Uhorska bola známa ako Prešporok, z nemeckého Pressburg.

⁶ Panoramatické zobrazovanie Prešporoka s hradom a prírodným okolím sa kanonizovalo nielen vďaka jeho literárnym zobrazeniam, ale taktiež vďaka vizuálnemu, výtvarnému stvárňovaniu tohto pohľadu na mesto. Tento podnet vychádzal taktiež z dobovej praktiky cestovateľského tandemu: spisovateľ a ilustrátor (Tancer 2013, 74 – 77). Panoramatická reprezentácia mesta sa ustálila až natoľko, že ešte aj v súčasnosti je takýto obraz Bratislavy a hradu (často doplnený o rieku a niekedy o košatý strom) využívaný napríklad na pohľadniciach či darčekových a spomienkových predmetoch, ako sú napr. magnetky, šálky a pod.

MESTO A HRAD

Panoramatický obraz Prešporka je, ako sme už naznačili, neoddeliteľne spätý s pohľadom od rieky a v takejto podobe je prítomný vo všetkých troch analyzovaných cestopisoch. Francúzski autori zaznamenávali vizuálny zážitok prostredníctvom výnimočného pohľadu na mesto, ktorému dominoval hrad týčiaci sa na pahorku nad ním: „*Prešporok, napoly ukrytý za veľkými stromami, ktoré pokrývajú brehy rieky a ponad ktoré stupňovito vystupuje vysoké mesto a jeho zhorený palác*“ (Locmaria 1846, 183). „*Dominuje mu pahorok nesúci zvyšky hradu: to je hrad Márie Terézie*“ (Durand 1863, 406). „*V diaľke, prudko sa dvíhajú z rieky, zjavuje sa ako očakávaný obraz všetkých odvážlivcov a všetkých nadšencov uhorského ducha. Obrovská masa kopca zakrýva veľký kus oblohy. Na úpätí kopca je mesto, hrdé, elegantné [...] Na vrchole, palác Márie Terézie, rozľahlá štvorcová budova belostne žiariaca, na štyroch rohoch chránená pôvabnými a silnými vežičkami*“ (Reinach 1879, 73).

Hrad na pahorku predstavuje už z diaľky viditeľnú dominantnú črtu mesta, ktorá vzbudzuje záujem a priťahuje oči cestovateľov. Všetci traja cestovatelia tento hrad zastihli v jeho zničenej forme, keďže prešporský hrad bol už začiatkom 19. storočia poznamenaný ničivým požiarom, ktorý ho zanechal v dezolátnom stave. Na hrade ostali viditeľné sčernené a spálené oblúky, no múry sa zachovali, na čo poukazuje aj Durand (1863, 406). Panorámu dotvára mesto obtekajúca rieka, príroda a v pozadí ju uzatvárajú začínajúce sa pahorky Karpát. Uvedme napr. opis z cestopisu grófa Locmaria: „*Okolie Prešporka je veľmi pekné: krásne lesy, pôvabné údolia, pevne stojace kopce, zvlnenie Dunaja popretkávaného parníkmi, to všetko prispieva k tomu, aby toto mesto bolo príjemným bydliskom*“ (Locmaria 1846, 190).

Reprezentácia panorámy Prešporka s ruinami starobylého hradu a v obklopení kopcov predstavuje priam typickú malebnú scenériu 19. storočia. Prešporský hrad sa do cestopisných záznamov zvolených autorov nedostáva len cez prizmu estetickéj pôsobivosti, ale taktiež sa stáva predmetom historizujúcich reflexií. Tento aspekt úzko súvisí s malebnými cestami či romantickým putovaním v 19. storočí, keď sa mení cestovateľská skúsenosť a prvotný poznávací účel cestovania sa postupne transformuje na čoraz dominantnejší cieľ v podobe zážitku (Hoghton 2014, 83 – 84). Zo zážitkového malebného putovania sa stáva imaginatívne putovanie, keď príroda poskytuje podnety vyvolávajúce citové zážitky, vytvára priestor pre ich meditatívne tvorivé spracovanie, podporuje obrazotvornosť a premýšľanie nad vyššími javmi (Hrbata – Prochádzka 2005, 22, 50). V cestopisoch romantizmu môžeme pozorovať, že príroda sa stáva taktiež plátnom autorovej predstavivosti, predstavuje predlohu k obrazom a dejom a autor z opisov scenérií prechádza k básnickým a poetickým reflexiám. V 19. storočí tieto myšlienkové procesy tvorí autorovo imaginatívne premietanie si historických udalostí, pričom jednotlivé objekty či celé scenérie, na základe ich referencie s minulosťou, prenášajú cestovateľa naspäť v čase (Venayre 2011, 22).

Keďže Prešporok z dejinného hľadiska predstavuje významné centrum, autori ho vo svojich meditatívnych cestách do minulosti spájajú hneď s niekoľkými historicky významnými osobnosťami či udalosťami, spomedzi ktorých najvýraznejšie vystupuje osobnosť rakúsko-uhorskej kráľovnej, cisárovnej Svätej ríše rímskej Márie Terézie. Autori viacnásobne prisudzovali hrad práve k tejto významnej rakúsko-uhorskej panovníčke. Napokon jeden z jej prvých významných vladárskych činov sa udial práve na hrade v Prešporku. Je ním príhovor k uhorským šľachticom na krajskom sneme zvolanom za účelom získať vojenskú podporu Uhorska pri nadobúdaní rakúskeho dedičstva a vo vojne s okolitými štátmi (Locmaria 1846, 406 – 407). Jej meno sa s hradom spája aj vďaka nasledujúcim rokom, rokom jeho vrcholného významu, keď predstavoval jej sídlo, ako to uvádza vydavateľstvo Marenčin PT v recenzii monografie Márie Pötzl-Malíkovej *Bratislavský hrad za Márie Terézie* (2009).

HISTORICKÉ MESTO

Nielen prešporský hrad a osobnosť Márie Terézie boli základným východiskom historickej perspektívy pri zobrazovaní mesta. Autori ho sémantizujú aj v ďalšej spojitosti s panovníckym rodom, konkrétne s korunovačným aktom, keďže Prešporok po dlhé roky zastával rolu korunovačného mesta (Reinach 1879, 73). Do popredia opisov a historizujúcich kontemplácií mesta sa dostáva predovšetkým Katedrála svätého Martina, v ktorej sa korunovacie panovníkov odohrávali. Locmaria v tejto súvislosti v diele akcentuje i samotný korunovačný rituál, pri ktorom musel panovník na koni vyjsť na vrchol pahorku a čepelou meča švihnúť na všetky štyri svetové strany symbolizujúc sľub chrániť celú ríšu (Locmaria 1846, 189 – 190). Historické vnímanie Prešporka sa ďalej profiluje prostredníctvom jeho obrazu ako niekdajšieho hlavného mesta Uhorska, ktorým bol práve počas osmanskej nadvlády na veľkej časti jeho územia. Fakt, že v Prešporku sídlil aj krajinský snem, podporil tento atribút významného centra politického diania, no počas ciest francúzskych cestovateľov v 19. storočí ide skôr o minulosť a obraz historického mesta zašlej slávy. Interpretovaní autori recipovali zmenu vo vnímaní politickej dôležitosti mesta a svoje dojmy o jeho neustále upadajúcom politickom (i spoločenskom) význame zaznamenali predovšetkým na základe porovnávania Prešporka s čoraz dominantnejšou Pešťou: „*Ale pomenovanie hlavné mesto, za ktoré vďačí Ferdinandovi I., bledne pod národným a stále vzrastajúcim vplyvom Pešti*“ (ibid., 189). „*Prešporok, kedysi hlavné mesto Uhorska, posvätné mesto korunovacie*“ (Reinach 1879, 73). „*Prešporok stratil svoje hlavné čaro, odvtedy, čo prestal byť sídlom uhorského krajinského snemu*“ (Durand 1863, 406). Centrom všetkého politického diania, ako aj hlavným mestom či mestom krajinského snemu, sa v 19. storočí opätovne stala Pešť, ktorú maďarskí obyvatelia Uhorska vnímali ako mesto lepšie vyjadrujúce podstatu národa. Zároveň mala Pešť v porovnaní s Prešporkom výhodnejšiu geografickú pozíciu, pretože v niekdajšom hlavnom meste sa maďarskí, predovšetkým vyššie postavení, obyvatelia „*nachádzali príliš blízko Viedne: zdalo sa im, že susedstvo panovníckeho dvora ohrozovalo ich nezávislosť*“ (ibid., 406).

HRANIČNÉ MESTO

Geografická poloha Prešporka nedopomohla len k presunutiu politického, kultúrneho i sociálneho uhorského života do Pešti, ktorá sa uhorským šľachticom a hodnostárom zdala vyhovujúcejšia, ale premietla sa i do ďalšieho aspektu jeho zobrazovania a vnímania cestovateľmi. Situovanie mesta na hraniciach Uhorska a Rakúska vyústilo v nejednoznačné chápanie jeho západného alebo orientálneho charakteru. Locmaria, ktorý do Prešporka pricestoval od východu (proti prúdu Dunaja), vníma toto mesto skôr ako nemecké než maďarské, pričom sa pri tomto tvrdení odvoláva na architektúru mesta, jeho gotickú katedrálu, divadlo, promenádu, hotely a pod. (Locmaria 1846, 188). Autor porovnaním nemecké vs. maďarské symbolizuje všeobecnejšie porovnávanie v zmysle západného a východného sveta, pričom priradením Prešporka k nemeckému mestskému typu ho situuje už do západného sveta, toho civilizovanejšieho, vyspelejšieho. Jeho vnímanie Prešporka podmienila hlavne časovo dlhšia a aktuálnejšia skúsenosť s menej vyspelými časťami Uhorska (Transylvánia, Slavónsko a Valašsko) a ďalšími precestovanými krajinami (Chorvátsko, Srbsko a pod.). Naproti tomu Durand aj Reinach prichádzajú do mesta zo západu, od Viedne, a ich ponímanie Prešporka sa od Locmariovho radikálne líši.

Názov Reinachovho diela *Cesta do Orientu* doslovne vystihuje aj autorov zámer, s ktorým svoju cestu realizuje. Autorova túžba a cestovateľský cieľ navštíviť Orient formuje aj to, ako Reinach vníma navštívené európske mestá, medzi nimi i Prešporok. Prvé pocity stretu s Orientom autor

zaznamenáva už vo Viedni⁷ a vzhľadom na to, že Prešporok sa z geografického hľadiska nachádza východnejšie, usudzujeme, že aj toto mesto je v jeho ponímaní už súčasťou východného sveta. Túto domnienku podporujú i zobrazenia Prešporka ako vstupnej brány či prvého kontaktného bodu s Uhorskom: „Náhlím sa vkročiť do Uhorska. Prešporok je prvé mesto, v ktorom sa zastavujem“ (Durand 1863, 404). Prešporok „[j]e len vstupnou bránou do kráľovstva“ (Reinach 1879, 73). Mesto v ich ponímaní patrí do Uhorska, ktoré, ako sme sa už vyššie zmienili, bolo považované za východnú krajinu, a to predovšetkým vďaka nízkej úrovni jeho poznania, no v tejto súvislosti svoj význam zohralo aj porovnávanie Rakúska a Uhorska, pričom prevládala názor, že Rakúsko je to vyspelejšie a Uhorsko zaostalejšie, resp. menej rozvinuté⁸ (prevažne vďaka niekdajšej osmanskej expanzii a poľnohospodárskemu zameraniu väčšiny územia). Západný či východný charakter Prešporka závisel prioritne od samotného cestovateľa, od jeho očakávaní, od zmieneného cestovateľského prednastavenia, ako aj od smeru, z ktorého do mesta cestujúci prichádzal.

KOMÁRNO

Vydávajúc sa z Prešporka ďalej po prúde Dunaja dostávajú sa cestovatelia k ďalšiemu často zobrazovanému mestu, ku Komárnu. Osobne navštívil toto mesto iba gróf Locmaria, ostatní dvaja francúzski cestovatelia ho pozorovali len z lodnej paluby. Komárno je v komparácii s Prešporkom zobrazované unifikovaným spôsobom, teda autori poskytujú jednotvárny ustálený opis z vizuálno-historickej perspektívy. Komárno v spisovateľoch vyvoláva silné pocity obdivu a rešpektu,⁹ ktorých zdrojom sú hradby komárňanskej obrannej pevnosti na sútoku Dunaja a Váhu. Vizuálnemu zážitku dominuje napríklad veľkosť a mohutnosť stavby, pričom Locmaria podrobne opisuje strategicky umiestnené budovy obkolesené veľkolepou pevnosťou, citadelou, ktorá zahŕňa ako kasárne a hotely pre dôstojníkov, tak aj obchody (Locmaria 1846, 185 – 186). Rovnako spisovatelia opisujú unikátny nezlomný charakter pevnosti. Jeho nepreniknuteľnosť a nezdolnosť zvýrazňujú nielen vo vzťahu k vlnám Dunaja v jeho najdivokejšom období povodní (Reinach 1879, 74), ale taktiež v súvislosti s historickým významom. Opevnenie v Komárne predstavovalo významnú fortifikáciu počas dlhoročných bojov s Osmanskou ríšou, i v nasledujúcich storočiach, pričom ešte začiatkom 19. storočia (pod vplyvom napoleonskej dobyvačnej politiky) prebehli posledné expanzívne a opevňujúce úkony na pevnosti. Z historických záznamov je dokázané, že pevnosť odolala mnohým nepriateľským nájazdom a obliehaniam.¹⁰ Schopnosť odolať nepriateľským útokom Locmaria vyjadruje

⁷ Z geografického hľadiska Bospor predstavuje hranicu medzi Európou a Áziou, no pokiaľ ide o hranice Orientu, tie sú omnoho vágnejšie a mnohí francúzski cestovatelia do Orientu zaraďujú aj regióny strednej a východnej Európy (Berty 2001, 61), čo je platné aj v Reinachovom prípade. Polovicu viedenského pôvodu autor prisudzuje práve blízkosti k Orientu, k odrazu jeho atmosféry. Doslova uvádza, že vo Viedni sa cíti „na rozhraní dvoch svetov“ (Reinach 1879, 52).

⁸ V cestopise *Spomienky z ciest* nachádzame najkomplexnejšie a najdôraznejšie zobrazovanie zaostaleho Uhorska (v porovnaní so západnými krajinami), pričom autor dokumentuje zlý stav prevažne poľných uhorských ciest, ktoré sa v období dažďov menia na skoro nepreniknuteľné blatové polia, ale spomína aj zlú skúsenosť s nedostatočným či až zlým vybavením hostincov a hotelov, ktorú gróf Locmaria po boku francúzskeho princa v exile Henriho V. zaznamenal napr. v oblasti Tokaja a pod. (Locmaria 1846, 105, 123).

⁹ Snáď okrem Duranda, ktorý vo svojom diele *Nemecký Dunaj* nevyjadruje otvorený obdiv, len stroho konštatuje viditeľnú šedivú líniu bášť (Durand 1863, 412). Či je to dôsledok jeho inklinácie k pacifizmu (prejavujúcej sa v iných častiach diela) alebo dôsledok nepríjemnej skúsenosti s opitými komárňanskými vojakmi na palube parníka (ibid., 408 – 409), alebo to má úplne iný dôvod, sa môžeme len domnievať.

¹⁰ Všetky historické informácie o komárňanskej pevnosti sú konzultované s jej oficiálnou stránkou, ktorú spravuje nezisková organizácia Pro Castello Comaromiensi, n. o., so sídlom v Komárne (Pevnosť Komárno. 2022. In *História pevnosti*. <https://pevnost.komarno.eu/historia-pevnosti/> [19. 10. 2024]).

už ustálenou frázou, že pevnosť „*nikdy nepadla do rúk nepriateľom*“ (Locmaria 1846, 187), avšak Reinach vytvára poetickejší a metaforickejší obraz: „*táto tu, nepoddajná panna, kričí na nepriateľa: „Komárno! Vráť sa zajtra!*““ (Reinach 1879, 74).¹¹ Reinach významný charakter pevnosti akcentuje prenesením významu, jednak alegóriou historickej nedobytnosti prostredníctvom postavy nepoškvrnenej panny, jednak personifikáciou a expresívnou priamou rečou v podobe výkriku a slov „vráť sa zajtra“ umocňuje pocit moci, sily, ktorú táto stavba vzbudzuje. Je však nutné dodať, že v tomto prípade nejde len o metaforický zvrät, ale aj o vyzdvihnutie architektonického prvku Komárňanskej pevnosti – kamennej sochy panny, ktorá je umiestnená „v najzápadnejšom cípe Bastiónu madony Novej pevnosti“.¹²

Durand vojenský a historický význam komárňanskej pevnosti manifestuje odvolávaním sa na jeho úlohu počas povstania v roku 1848 (Durand 1863, 412), keď ostala nedobytá reakčnými uhorskými povstalcami. Komárno, zastupované predovšetkým komárňanskou pevnosťou, bolo teda naprieč 19. storočím i naprieč vybranými francúzskymi cestopismi zobrazované v rovnakom duchu. Uniformite zobrazovania Komárna v týchto cestopisoch sa vymyká len dodatočná zaujímavá reflexia grófa Locmariu, ktorý toto mesto prirovnáva k talianskemu mestu Mantova, pričom tvrdí, že mesto má viac taliansku ako uhorskú atmosféru (Locmaria 1846, 181 – 188), čím ho poníma viac ako západné než východné mesto. Takýto postoj je v prípade menších uhorských miest nezvyklý, no ako sme už uviedli, tento pocit môže vychádzať z predchádzajúcej skúsenosti s východnejšími mestami. Zvyšní dvaja autori sa nijakým spôsobom k takejto charakteristike mesta nevyjadrujú.

ZÁVER

Porovnávajúc obrazy spojené s opísanými mestami Podunajska môžeme konštatovať rozdielnosť v ich obrazoch, pričom Prešporok bol na obrazy podnetnejší, čo vyplýva z jeho významnejšieho kultúrnohistorického postavenia. Napriek početným rozdielnostiam v ich zobrazovaní identifikujeme jednu spoločnú črtu, ktorou je historická perspektíva pri ich zobrazovaní v cestopisných dielach. Na brehoch Dunaja od Prešporka po prúde rieky za Komárnom sa nachádza ešte Štúrovo a jemu protitiahly Ostrihom. Štúrovo, v 19. storočí po maďarsky nazývané Párkány, sa v analyzovaných cestopisných dielach nevyskytuje sčasti preto, že nebolo v tom období až také rozvinuté, a sčasti preto, že jeho význam zatienil protitiahly Ostrihom. Ten sa v cestopisoch vyskytuje a je opisovaný v rovnakej miere ako Komárno, pričom si uvedomujeme možnosť interpretácie jeho cestopisného zobrazovania, no s prihliadnutím na zámer analyzovať dobové obrazy súčasných slovenských miest Podunajska, Ostrihom vynechávame (leží na brehu Dunaja, ktorý je súčasťou súčasného maďarského územia).

Ako sme v úvode spomenuli, zobrazovanie inej krajiny na úrovni ideologických mentálnych obrazov vytvára taktiež vlastný obraz autora. Vzťah autora k zobrazovanému inému prostrediu, osobe či objektu sa môže prejaviť trojakým spôsobom: „1. označujúci subjekt či spoločenstvo sa

¹¹ Pri tejto citácii uvádzame i jej pôvodné znenie: „[C]elle-ci, la vierge inflexible, cri à l'ennemi: «Komaron ! Viens demain!»“, pretože by sme chceli upozorniť na pôvodný autorský zápis toponyma. V tejto súvislosti je možné, že ide o prebraný tvar mesta z jeho maďarskej verzie, pričom došlo k jeho skomoleniu, pretože v maďarčine bolo a aj je mesto Komárno nazývané Komárom. Rovnako je však možné, že v tomto prípade došlo ku skomoleniu nemeckého *Komm morgen*, čo v preklade znamená *príď zajtra* a čo by v tomto prípade dávalo zmysel jeho „*Viens demain!*“ (konzultované s Mgr. Stanislavou Moyšovou, PhD., ktorá pôsobí na Katedre romanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a zaoberá sa výskumom francúzskych cestopisov).

¹² Podunajsko – Dunamente. Kamenná panna. <https://www.visitdanube.eu/sk/podrobnosti/kamenna-panna> [19. 10. 2024].

pokladá za nižší vo vzťahu k ,inému‘ (klam, mánia); 2. za vyššieho, nadradeného (fóbia); 3. za vzájomne sa dopĺňajúceho (láska, filia)“ (Zelenka 2018, 11). V prípade nami interpretovaných autorov nie je možné presne označiť, o aký vzťah zobrazovania ide. Literárne zobrazené územie dnešného Slovenska a jeho mestá sú v cestopisoch ladené veľmi neutrálnym štýlom, ktorý zodpovedá už vyššie zmienenému nezáujmu o toto územie. Francúzski cestovatelia neutvárajú v textoch pozitívne či negatívne obrazy slovenských miest, prostredníctvom ktorých zvyčajne zdôrazňovali význam vlastného národa vo svete.¹³ Absencia akýchkoľvek spojitostí s vlastným národom však napovedá, že francúzski cestovatelia nemali potrebu sa vyhŕaňovať voči historickým oblastiam Slovenska, ani ich usúvzťažňovať s vlastným územím či národom. Z dôvodu minimálnych kontaktov s týmto územím či jeho obyvateľmi sa nazdávame, že boli ovplyvnení už existujúci obrazmi, ktoré predurčovali aj ich vnímanie videných miest.

SUMMARY

The study provides an interpretation of specific images of Pressburg and Komárno in three French travelogues of the 19th century. Despite the little interest in the area and the related limited scope of travelogue information, Locmaria, Durand and Reinach (the authors of the analysed travelogues) mention Pressburg and Komárno in their works, which are depicted e.g. from a historical perspective or through important buildings such as the Pressburg Castle and the Komárno defensive fortress. The image of Pressburg is also developed on the level of a picturesque panoramic view or as an image of a border town, which, according to the authors, is located between the western and eastern worlds. Compared to the descriptions of other European cities in the works, these images are not rich in information, as the areas of contemporary Slovakia have never been the direct focus of their travel interest and the authors portray them rather neutrally, without any correlation to their country or nation.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-23-0586.

LITERATÚRA

- Berty, Valérie. 2001. *Littérature et voyage au XIXe siècle: Un essai de typologie narrative des récits de voyages français en Orient au XIXe siècle*. Paris: L'Harmattan.
- Bratislavský hrad za Márie Terézie. Mária Pötzl-Malíková. 2009. https://marencin.sk/203/Bratislavsky_hrad_za_Marie_Terezie [19. 10. 2024].
- Corbineau-Hoffmannová, Angelika. 2008. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis.
- Durand, Hippolyte. 1863. *Le Danube allemand et l'Allemagne du Sud: voyage dans la Forêt-Noir, la Bavière, l'Autriche, la Bohême, la Hongrie, la Vénétie et le Tyrol*. Tours: Mame. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k56887187> [19. 10. 2024].
- História pevnosti. 2022. In: *Pevnosť Komárno*. <https://pevnost.komarno.eu/historia-pevnosti/> [19. 10. 2024].
- Hoghton, Isabelle Bes. 2014. Voyager au XIXème siècle, plaisir ou nécessité? In: *Cadernos De Literatura Comparada*, 6/30, 81 – 94. <https://ilc-cadernos.com/index.php/cadernos/article/view/86/72> [19. 10. 2024].
- Hrbata, Zdeněk – Prochádzka, Martin. 2005. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Karolinum.

¹³ Ako je tomu napr. v prípade opisu Nemecka a Nemcov, Bavorska a Bavorov či Ruska a Rusov.

- Koliová, Marianna. 2019. *Cestopisné obrazy v premenách času: Reprezentácia Tatier a Váhu v cestopisoch prvej polovice 19. storočia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Locmaria, Noël Marie Victor du Parc. 1846. *Souvenirs des voyages de monsieur le duc de Bordeaux en Italie, en Allemagne et dans les États de l'Autriche*. Paris: H.-L. Delloy. https://books.google.sk/books?id=RGISAAAAYAAJ&pg=PA3&hl=sk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false [19. 10. 2024].
- Namvar Motlagh, Bahman. 2011. Les stéréotypes à travers le prisme de l'imagologie. In: *Recherches en langue et Littérature Françaises Revue de la Faculté des Lettres* 5/7, 61 – 81. https://france.tabrizu.ac.ir/article_655.html [06. 10. 2023].
- Podunajsko – Dunamente. Kamenná panňa. 2024. <https://www.visitdanube.eu/sk/podrobnosti/kamenna-panna> [19. 10. 2024].
- Reinach, Joseph. 1879. *Voyage en Orient. Les premières stations, le Danube, le Bosphore*. Paris: G. Charpentier. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5452986k> [19. 10. 2024].
- Tancer, Jozef. 2013. *Neviditeľné mesto: Prešporok/Bratislava v cestopisnej literatúre*. Bratislava: Kalligram, spol. s r. o.
- Venayre, Sylvain. 2011. Que reste-t-il de nos voyages? De la mémoire du voyageur aux souvenirs du touriste. In: Moussa, Sarga – Venayre, Sylvain (eds.): *Le voyage et la mémoire au XIXe siècle*. Paríž: CreaphisEditions, 5 – 30.
- Zelenka, Miloš. 2018. K teórii komparatistickej imagológie (Úvodné tézy). In: Zelenka, Miloš – Tkáč-Zabáková, Lenka (eds.): *Imagológia ako výskum obrazov kultúry. (K reflexii etnických stereotypov krajín V4)*. Nitra: UKF, 8 – 16.

KONTAKT

Mgr. Paula Pířová, PhD.
Katedra romanistiky a germanistiky
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
Slovenská republika
ppisova@ukf.sk